مونتەدای گفتوگۆ سەبارەت بە ئایندەی حکومڕانی لە کەرکوک

زانکۆی کەرکوک

کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان

٢٠١٧/٤/١٨

چەند تێبینیەک بۆ بەشداربوان

پێشەکی

کەرکوک شارێکی دەوڵەمەند بە نەوتە. هەورەها بە تایبەتمەندیی کلتوری و دینی و زمانەوانی و ئیثنی ناسراوە. پێکهاتەکانی کەرکوک بەدرێژایی چەندین سەدە بەشێوەیەکی ئاشتییانە پێکەوە ژیاون. بەڵام لە ئێستادا مشتومڕ و کێبرکێیەکی توند هەیە لەلایەک لە نێوان پێکهاتەکانی ناو کەرکوک و لە لایەکی دیکەش لە نێوان حکومەتی فیدراڵی و حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ دەستبەسەرداگرتنی کەرکوک. تا ئێستا پرسی چۆنێتی حکومڕانیکردنی کەرکوک بە یەکلانەکراوەیی ماوەتەوە. ناکۆکی لەسەر ئەم پرسە هەڕەشە و مەترسییە بۆ بەرقەراربوونی ئاشتی لە کەرکوک و لە سەرانسەری عێراقیشدا.

مەبەستی سازدانی ئەم گفتوگۆیە بۆ ئەوەیە دەرفەتێکتان بدەینێ تا گفتوگۆ لەسەر بژارەکانی چۆنێتی بەڕێوەبردنی کەرکوک بکەن لە کەشێکی ئارام و دوور لە توندوتیژیی و هەڵچوندا. ئەمانەوێت ڕای بەڕێزت سەبارەت بە چۆنێتی بەڕێوەبردنی کەرکوک بزانین، هەروەها هیواداریین ئەم چەند زانیارییەی خوارەوە یارمەتیدەر بێت بۆ بەڕێوەچوونی گفتوگۆکان.

پاش گفتوگۆکان، بە سوپاسەوە داوات لێدەکەین کە هەمان ئەو ڕاپرسیەی کە پێشتر پڕتان کردەوە، جارێکی دیکە پڕی بکەنەوە.

بارودۆخی کەرکوک

بارودۆخی کەرکوک ئاڵۆزە ، بۆ تێگەیشتن لە ئاڵۆزییەکان با بە چەند زانیارییەک دەستپێبکەین.

دانیشتوان

باسکردنی ژمارەی دانیشتوانی کەرکوک مەسەلەیەکی هەستیارە، بەتایبەتی بەهۆی ئەوەی کە سەرژمێرییەکی گشتگیر و فەرمی لەبەردەستدا نییە. لەگەڵ ئەوەشدا ساڵی ۲۰۱۱ نەتەوە یەکگرتووەکان ژمارەی دانیشتوانی کەرکوکی بە زیاتر لە ۹۰۰،۰۰۰ کەس خەمڵاند[1]. لەوەش ئاڵۆزتر بریتییە لە خەمڵاندنی ژمارەی دانیشتوانی هەریەک لە پێکهاتەکانی کەرکوک. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەنجامی هەڵبژاردنەکان هەندێک ئاماژەمان دەدەنێ. لە عێراقدا تا ئێستا سێ هەڵبژاردن لەسەر ئاستی پارێزگاکان ئەنجامدراون لە ساڵانی ۲۰۰۵، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۳، بەڵام کەرکوک تەنها لە هەڵبژاردنی ساڵی ۲۰۰۵ بەشداریکرد. لەو هەڵبژاردنەدا، لیستی برایەتی کورد لە کۆی ٤١ کورسی، ٢٦ کورسی بەدەستهێنا کە بە نزیکەیی دەکاتە لە ٦٣%ی کۆی دەنگەکان. لیستەکانی سەر بە پێکهاتەی تورکمان ۹ کورسیان بەدەستهێنا کە بە نزیکەیی دەکاتە لە ٢٦%ی کۆی دەنگەکان. پێکهاتەی عەرەبیش ٦ کورسی بەدەستهێنا کە دەکاتە نزیکەی لە ١٥%ی کۆی دەنگەکان (بەڵام دەبێت ئەوە لەبەرچاو بگرین کە عەرەبی سونە لەساڵی ۲۰۰۵دا بە ڕێژەیەکی کەم بەشداریی هەڵبژاردنەکانیان کرد لە عێراقدا).

ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی مانگی یەکی ساڵی ۲۰۰۵ لە پارێزگای کەرکوکدا

پارت و لیستە سیاسییەکان	ژمارەی دەنگەکان	ژمارەی کورسیەکان
لیستی برایەتی/ كركوك المتآخية	٢٣٧،٣٠٣	٢٦
بەرەی تورکمانی عێراقی/ جبهة تركمان العراق	٧٣،٧٩١	٨
یەکێتی کۆماریی عێراقی/ التجمع الجمهوري العراقي (العرب السنة)	٤٣،٦٣٥	٥
هاوپەیمانی ئیسلامی تورکمانی/ الإئتلاف الإسلامي التركماني	١٢،٦٧٨	١
یەکێتی نیشتمانی عێراق/التجمع الوطني العراقي (العرب السنة)	١٢،٣٢٩	١

[1] Inter-agency Information and Analysis Unit, Kirkuk Governorate Profile, http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/8E402B7CD21D076AC12576120034C81A-Full_Report.pdf , accessed 17 April 2017.

لایەنی ئابوری

لە ڕووی تیۆرییەوە، کەرکوک یەکێکە لە دەوڵەمەندترین شارەکانی جیهان. کێڵگە نەوتییەکانی کەرکوک بە دووەم گەورەترین کیڵگەی نەوتی دادەنرێن لە عێراقدا، کە لەسەدا ٢٠ی یەدەگی نەوتی سەلمێنراوی عێراق لە خۆی دەگرێت. پێشبینی دەکرێت تا ساڵی ٢٠٢٥ بەرهەمی کێڵگە نەوتییەکانی کەرکوک بگاتە لوتکە و ڕۆژانە سەرووی ٥٠٠،٠٠٠ بەرمیل نەوت بەرهەمبهێنن، بەڵام دواتر ڕێژەکە دادەبەزێت و پێشبینیدەکرێت لەدەوروبەری ساڵی ٢٠٥٠دا کێڵگە نەوتییەکانی کەرکوک ڕۆژانە کەمتر لە ٢٠٠،٠٠٠ بەرمیل بەرهەمبهێنن. بەڵام پارێزگای کەرکوک بە کەمی سوودی لەو نەوتە زۆرە وەرگرتووە. لە ڕووی داراییەوە کەرکوک پشت بە هەریەکە لە بەغداد و حکومەتی هەرێم دەبەستێت بۆ پێدانی موچەی کارمەندانی حکومی و بونیادنانەوەی شار. حکومەتی فیدراڵی عێراق لە ڕێگەی بەرنامەی پەرەپێدانی هەرێمەکانەوە بودجە بۆ پارێزگای کەرکوک تەرخان دەکات بەپێی ژمارەی دانیشتوانەکەی. دواتر لیژنەی ئابوری و دارایی لە ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک ئەو بودجەیە بەسەر قەزا و ناحییەکانی پارێزگای کەرکوک دابەشدەکات بەپێی ژمارەی دانیشتوانیان.

لەلایەکی دیکەوە، حکومەتی هەرێمی کوردستانیش لە ڕێگەی کردنەوەی چەند پرۆژەیەک و پێشکەشکردنی پشتگیریی داراییەوە ئامادەیی لە کەرکوکدا هەبووە. بۆ نموونە، بەپێی ڕاپۆرتێک، لەکۆی ١٣٩٠ قوتابخانە لە پارێزگای کەرکوکدا، ٤٦٠ قوتابخانەیان (کە خوێندن تیایاندا بە زمانی کوردییە) لە لایەن حکومەتی هەرێمەوە هاوکاری داراییان پێشکەشکراوە. ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە لە مەسەلەی دامەزراندنی کارمەندانی حکومیدا، هەریەکە لە حکومەتی فیدراڵی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان کاریگەرترن لە ئیدارەی پارێزگای کەرکوک. لەمدواییانەدا بەهۆی دابەزینی نرخی نەوت و شەڕی داعشەوە، کەرکوک ڕووبەڕووی قەیرانێکی دارایی بوەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، بۆ پڕکردنەوەی پێداویستییە داراییەکانی، ئیدارەی کەرکوک پشت بە هەریەکە لە بەغداد و حکومەتی هەرێم دەبەستێت.

دۆخی یاسایی

لەئەنجامی سیاسەتی حکومەتە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق، ژمارەی دانیشتوانی کەرکوک بەشێوەیەکی بەرچاو گۆڕانکاریی بەسەردا هاتووە، ئەوەش بووەتە هۆی دروستبوونی تەنگژە لە نێوان پێکهاتەکانی کەرکوکدا. مەبەست لە مادەی ٥٨ی یاسای ئیدارەی ڕاگوزەری عێراق (دەستوری کاتی ٢٠٠٤) بۆ مامەڵکردن لەگەڵ ئەو تەنگژانەو ئاساییکردنەوەی دۆخی کەرکوک بوو. بۆ ئەو مەبەستە، یاساکە چەند هەنگاوێکی دەستنیشانکردبوو کە بریتیبوون لە گەڕانەوەی ئاوارەکان و گەڕانەوەی ماڵ و موڵکەکانیان و گێڕانەوەی گۆڕانکارییە سنورییەکان بۆ باری پێش گۆڕانکاریەکان.

ساڵی ٢٠٠٥، لە ڕیفراندۆمێکی گشتیدا دەستوری نوێی عێراق پەسەند کرا. مادەی ١٤٠ی دەستور جێگەی مادەی ٥٨ی یاسای ئیدارەی ڕاگوزەری عێراقی گرتەوە. بەپێی مادەی ١٤٠، بۆ یەکلاییکردنەوەی ئایندەی کەرکوک، دەبێت هەر سێ قۆناغی

ئاساییکردنەوە و سەرژمێریی و ڕیفراندۆم بەڕێوە بچێت. جێبەجێکردنی مادەی ١٤٠ ڕەنگە ببێتە هۆی هاتنەئارای یەکێک لەم بژارانەی خوارەوە:

بژارەکان

سێ بژارەی سەرەکی هەیە سەبارەت بە ئایندەی کەرکوک کە لەڕووی دەستورییەوە ڕێگەپێدراون:

١-کەرکوک پارێزگایەک بێت لەژێر دەسەلاتی حکومەتی فیدراڵی

٢- کەرکوک ببێتە هەرێمێکی سەربەخۆ

٣- کەرکوک ببێتە پارێزگایەکی هەرێمی کوردستان

بژارەی یەکەم: کەرکوک پارێزگایەک بێت لە ژێر دەسەلاتی حکومەتی فیدراڵی

بەپێی ئەم بژارەیە کەرکوک وەکو پارێزگاکانی دیکەی عێراق (جیا لە پارێزگاکانی هەرێمی کوردستان) بەڕێوە دەبرێت، واتە سەرەنجام کەرکوک لە ژێر دەسەڵاتی بەغداد دەمێنێتەوە. دەسەڵاتی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک بەپێی ئەم بژارەیە بریتی دەبێت لە دەرکردنی یاسا لەسەر ئاستی پارێزگا و پەسەندکردنی پلانی ئاسایشی کەرکوک و دەستنیشانکردنی سیمبوڵ بۆ پارێزگای کەرکوک و کۆکردنەوەی باج. هەروەها لە حاڵەتی سەرهەڵدانی ناکۆکی لە سەر ئەو دەسەڵاتانەی کە هاوبەشن لە نێوان حکومەتی فیدراڵ و ئیدارەی پارێزگا، ئەولەویەت دەدرێتە یاساکانی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک.

لایەنە سلبییەکان	لایەنە ئیجابییەکان
کەرکوک لە ژێر دەسەلاتی بەغداد دەمێنێتەوە (دەکرێت ئەم خاڵە لای هەندێک سلبی بێت و لای هەندێکی دیکە ئیجابی بێت)	پێویست بە دروستکردن و ڕازیبوون لەسەر هیچ دامودەزگایەکی حکومی نوێ نابیت لە پارێزگای کەرکوکدا.
کەرکوک کۆنترۆڵی تەواوی نابێت بەسەر کۆکردنەوەی باج و ڕێکخستنی سیاسەتی دارایی و دراو بەشێوەیەکی گشتی	کەرکوک بەشە داهاتی نیشتمانی خۆی پێدەدرێت

بژارەی دووەم: کەرکوک ببێتە هەرێمێکی سەربەخۆ

بەپێی ئەم بژارەیە، دەسەڵاتی جێبەجێکردن و دەسەڵاتی یاسادانی کەرکوک (وەکو هەرێمێکی سەربەخۆ) زیاتر دەبێت لەو دەسەڵاتەی کە وەکو پارێزگایەک دەیبێت. وەکو هەرێمێکی سەربەخۆ، کەرکوک دەتوانێت مومارەسەی مافەکانی هەرێمێکی سەربەخۆ بکات نەک تەنها دەسەڵاتێکی لامەرکەزی هەبێت. دەستوری عێراق ئەو دەسەڵاتانەی باسکردووە کە حکومەتی فیدراڵی و دەسەلاتی هەرێمەکانە پێکەوە تیایدا هاوبەشن، وەکو: بەڕێوەبردنی گومرگ و بەڕێوەبردنی سەرچاوەکانی وزەی کارەبا و دابەشکردنی و مەسەلەی ژینگە و پەرەپێدان و پلاندانان و تەندروستی گشتی و خوێندن و

سەرچاوە ئاوییە ناوخۆییەکان(مادەی ١٤٠، دەستوری عێراق). لەحاڵەتی سەرهەڵدانی ناکۆکی لە نێوان یاساکانی حکومەتی فیدراڵی و هەرێمەکان، ئەولەویەت دەدرێتە یاسای هەرێمەکان.

لایەنە سلبیەکان	لایەنە ئیجابیەکان
کەرکوک پێویستی بە دامەزراندنی دامودەزگای نوێ دەبێت، دروستکردن و ڕازیبوون لەسەر ئەو دەزگایانە ڕەنگە قورس بێت.	ئەم بژارەیە ڕێگە بە کەرکوک دەدات کە مومارەسەی دەسەلاتێکی زیاتر بکات سەبارەت بە کاروباری ناوخۆی خۆی.
ڕەنگە ئەمە ببێتە مۆدێلیک و وابکات پارێزگاکانی دیکەش داوای بون بە هەرێمێکی سەربەخۆ بکەن. (دەکرێت ئەم خاڵە لای هەندێک سلبی بێت و لای هەندێکی دیکە ئیجابی بێت)	ویستی جیابوونەوە لە هەندێ شوێنی دیکەی عێراق کەمدەکاتەوە. (دەکرێت ئەم خاڵە لای هەندێک سلبی بێت و لای هەندێکی دیکە ئیجابی بێت)

بژارەی سێیەم: کەرکوک ببێتە پارێزگایەکی هەرێمی کوردستان

بەپێی ئەم بژارەیە، کەرکوک وەکو پارێزگایەک دەمێنێتەوە، بەڵام دەبێتە بەشێک لە هەرێمی کوردستان. وەکو پارێزگایەکی سەر بە هەرێمی کوردستان، کەرکوک بە نزیکەیی هەر ئەو دەسەڵاتانەی دەبێت کە ئێستا هەیەتی لەژێر سایەی حکومەتی فیدراڵیدا. بە کورتی، لەجیاتی ئەوەی کەرکوک وەکو ئێستا وەڵامدەرەوەی بەغداد بێت، لە حاڵەتی بوون بەپارێزگایەکی هەرێمی کوردستان، کەرکوک وەڵامدەرەوەی داواکاری و یاساکانی هەولێر دەبێت.

لایەنە سلبیەکان	لایەنە ئیجابیەکان
ڕەنگە هاوسەنگی نێوان حکومەتی فیدراڵی و پارێزگاکانی دیکە بگۆرێت. (دەکرێت ئەم خاڵە لای هەندێک سلبی بێت و لای هەندێکی دیکە ئیجابی بێت)	پێویست بە دروستکردن و ڕازیبوون لەسەر هیچ دامودەزگایەکی حکومی نوێ نابێت لە پارێزگای کەرکوکدا.
عەرەب و تورکمانی کەرکوک دەبنە کەمایەتی لەناو هەرێمی کوردستاندا. (دەکرێت ئەم خاڵە لای هەندێک سلبی بێت و لای هەندێکی دیکە ئیجابی بێت)	دەبێتە هۆی چارەسەرکردنی ئەو ستەمە مێژووییانەی کە بەرانبەر بە کورد کراون. (دەکرێت ئەم خاڵە لای هەندێک سلبی بێت و لای هەندێکی دیکە ئیجابی بێت)